

Кл. Цачев. В „Последният от отряда“ само Гергин и Страхил са всъщност драматургични характери. Разбира се, и за двата образа, особено за втория от тях трябва да се направят редица критични бележки на писателя. И все пак споменатите герои са душата на драмата, те движат действието. Причината е много проста. Характерът на Гергин — на този свит напласен, непросветен селски бедняк, попаднал в най-трагичните перипетии на борбата — е възплъщение на основния нравствено-психологически въпрос, наложен от сюжета. Затова не е било трудно на автора да го създаде „с лице“. В образа на Страхил се чувства нещо твърде преднамерено, нагласено. Открадването на патроните, някои от репликите преди сборичкването в колибата, натрапването на болката (без това да е съпроводено от задълбочен психологически анализ) са послужили на Цачев за евтин „драматизъм“. И въпреки това, след образа на Гергин, Страхил се налага като основен в драматургическото действие. Защо, след като логиката на развоя е изисквала да се постави акцентът по-скоро върху душевната близост между комисаря и Гергин? Очевидно, защото пред Страхил авторът е открил все пак някакъв „свой въпрос“ (бягството), някаква малко или много доловима нравствено-психологическа дилема. А това е едно от най-съществените специфични изисквания на драматургията, важимо с още по-голяма строгост за тъй наречената психологическа драма.

*

Засегнах няколко въпроса, които, струва ми се, тепърва ще се обсъждат от

театралната и литературната ни критика. Те бяха свързани с творби, които почерпиха теми от най-близката ни революционна история. Изкушава ме намерението в друга статия да разгледам някои въпроси, които поставиха драмите и комедиите със съвременни сюжети. Съвсем естествено е, че те ще приковат за по-дълго нашето внимание, независимо, а може би тъкмо поради обстоятелството, че всред тях ще открием твърде сериозни идейни грешки и художествени недостатъци. Често се казва, че нашият съвременник иска да види на сцената преди всичко проблемите на сегашния си живот. И това е свършено правилно. Ще си позволя малък пример:

Според мен, най-значително драматургическо постижение по време на прегледа беше творбата „Безсмъртна песен“ от Камен Зидаров. Въпреки разтегнатото начало и някои композиционни пропуски, драмата на Камен Зидаров не отстъпи в никакъв случай от равнището на нашето драматургическо наследство с исторически сюжети, като внесе дръзновено нов — оптимистичен мотив при гибелта на Втората българска държава. Но нито с предимствата си, нито с отделните си недостатъци драмата предизвиква обичайния спор между зрител, критика и автор. А колко много се вълнуваха те и колко оживено спореха върху някои анемични отражения на нашата съвременна действителност! Това е, според мен, несъмнено доказателство за изключителната привилегия на съвременната тема в нашата социалистическо-реалистическа драматургия.

АТАНАС НАТЕВ

ИЗДАНИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ-КЛАСИЦИ СЛЕД ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ

Сериозната грижа за издаване произведенията на българските писатели-класици възникна у нас още след Освобождението. Най-значителните от писателите на Възраждането, онези, които положиха основите на новата българска литература, приживе не можаха да видят събрани и отпечатани своите съчинения. Животът, а и смъртта на някои от тях, не им позволи да помислят дори за това. Едни, като Петко Славейков например, бяха широко известни; други — като Христо Ботев останаха приживе почти непознати. Ботевите стихотворения се разпространяваха в ръкопис из поробената българска земя.

Незабелязани от тогавашната литературна критика, те бяха разпространени, както обикновено тогава става, от самия народ, за който бяха и написани. Ако смъртта не позволи на Христо Ботев да дочака издание на своите произведения, Петко Славейков има „щастие“ да поживее и поработи още близо двадесет години в горещо мечтаната „освободена“ България. Въвлечен в новите политически борби, той не можа да намери сили и време да събере „скудните останки на своята полове лира“, както сам се изразява. Нещо повече. Той дори не доживя да види събираните от него с такава любов и в

продължение на цял живот народни пословици.

След Освобождението грижата за събиране и издаване съчиненията на писателите от епохата на Възраждането падна изключително върху отделни лица-литератори, приятели и близки на писателите. Голяма заслуга в това отношение има Захари Стоянов — първият издател на събраните съчинения на Любен Каравелов и Христо Ботев. Още през 1889 г. той подреди и издаде първото събрание на Ботевите съчинения. В него включи ония двадесет стихотворения, с които и до днес живее великият поет-революционер в сърцето на българския народ. Той пръв издаде и повестите на Любен Каравелов, с които авторът на „Българе от старо време“ стана баща на българската белетристика (както неотдавна го нарече Пантелей Зарев). Заслугите на Захари Стоянов не само като сериозен и находчив издател, но преди всичко като популяризатор на най-вдъхновените произведения от епохата до Освобождението далече още не са оценени. По повод на съобщението за готвеното издание на Каравеловите съчинения самоковският учител Христо Д. Максимов пише до Захари Стоянов: „С особена радост прочетох в последния брой на вестникът Ви, че сте взели върху си благородний труд, отдавна очакван с нетърпение от българската младеж, а именно — издаването съчиненията на светецът на нашия календар — Любен. Моля Ви, запишете ме като абонат на томове, които ще излязат на бял свят. Аз съм сиромаш човек, но и ризата си продавам, а тези светини на нашата литература трябва да сложа на стола си.“

В тези няколко реда е намерила израз онази дълбока любов на българина към книгата и писателя, която през робските години достигаше до култ. Продължавайки тази традиция, пушнала дълбоко корени в народния бит, грижата за изданията на българските писатели, която не беше подета от правителството на освободена България, стана не държавно дело, а грижа на отделни родолюбиви българи, грижа на самите народни маси. Не случайно произведенията на Христо Ботев бяха събрани и издадени с такава любов от дъщеря му Иванка Ботева и българските учени-комунисти Иван Клинчаров, Михаил Димитров. И те не само издадоха съчиненията му, но някои от тях, като Михаил Димитров напр., посветиха дълги години от живота си на тази високопатриотична задача. Ако Захари Стоянов показва на българския народ Ботев-поета, то Иван Клинчаров го запозна с Ботев-публициста. Той за пръв път публикува уводната статия на в. „Дума“, прекрас-

ния фейлетон „Смешен плач“, материали от в. „Будилник“, „Знаме“ и др.

Борба за сериозни научни издания на българските класици по-късно водиха наши учени-литературоведи като Ив. Д. Шишманов, Мих. Арnaudов, Боян Пенев, Г. Бакалов, Г. Цанев, Г. Константинов, П. Диневков. Значителни постижения в тази насока бележат писатели и общественици като Людмил Стоянов, Тодор Боров, Тома Измирлиев, Владимир Русалиев и др.

С колкото и голяма любов да работеха обаче тези издатели, каквато и научна подготовка да имаха, техните издания неминуемо отразиха недъзите на самата държавна политика. Имаше редица години, когато жестоките цензурни условия не само не допускаха да видят бял свят най-прогресивните произведения, но и пречеха за пълнотата на изданията, ставаха причина за многочислени промени на самия текст. След 1923 г. беше забранено да се издават стихотворенията на Смирненски — любимия поет на българската работническа класа, на младежта. За неговите стихотворения бяха пушнати в ход редица драконовски закони, постановления и наредби¹, а името му, въпреки това, се знаеше от всички. Стихотворенията му се преписваха и разпространяваха в ръкопис. Забранена и иззета по чл. 7 от ЗЗД беше и книжката „Да бъде ден“ (отпечатана от Г. Бакалов в СССР през 1934 г.). Докато най-после през 1943 г. целият този ужасен страх на монархо-фашистката власт от силата на Смирненски и любовта на народа към стихотворенията му достигна до там, че поезията му беше забранена за учениците със специално окръжно на МНП. Наистина Гео Милев успя да отпечата своята безсмъртна поема „Септември“, но тази смела стъпка струваше живота му. Зверски беше убит и талантливият поет-комунист Христо Ясенев. Пресекна гласът на Никола Вапцаров, недопял последните си песни. Мъчно достигаха техните произведения до трудовия народ „от фабрики и канцеларии“, до селяните, „които миришеха на лук и вкиснало“. Разделен бе той от своите поети със здрава телена мрежа от закони и смъртни наказания. Имаше и други книги, които успяваха да си пробият път през иглените уши на монархо-фашистката цензура, но с цената на това, че авторите им с болка на сърце вземаха върху си ролята на автоцензори — „съкращаваха ги“, „смекчаваха“ революционната им насоченост, „съобразяваха“ ги с условията. Ето защо, когато се говори за такива издания, трябва винаги да се имат предвид

¹. Вж. Ст. Великов. „Под фашистката забрана“, „Лит. фронт“, бр. 39, 1958 г. стр. 4.

както зловредните ограничения на официалната цензура, така и промените, правени от самите автори с цел да заобиколят тази цензура, а също така поправките, нанесени впоследствие все по същите „съобщения“ от редакторите на книгата. Трябва да се има предвид и ролята, която понякога играеха близките и роднините на даден писател, които по най-различни поводи нанасяха „поправки“ върху ръкописите, често не допускаха издателите до архивите на писателя, от където единствено можеше да се види автентичният текст на произведението. Друга причина за незаинтересоваността в подобренieto на изданията е обстоятелството, че издателствата бяха частни и техните господари се ръководеха преди всичко от мисълта за печалбите, които може да им донесе едно издание. Такива издатели препечатваха безкритично едно издание от друго, изпълвайки по този начин текста на литературното произведение с различни видове извращения. Тези грешки при няколкократно повторение просто се налагаха в съзнанието на читателите и ставаха лоша „традиция“.

Съществена слабост даже на най-добрите научни издания до социалистическата революция е едноличното право на редактора да решава сам всички въпроси, свързани с публикацията на текста — право, което откриваше възможност за произвол и прокарване на субективни схващания и тълкувания.

Социалистическата революция в България ликвидира със старото. Издаването на нашите класици стана държавна грижа. Откриха се архивите на писателите. Прибраха се хиляди документи от шкафовете и сандъците на доживяващи своя живот старци, които често и сами не знаеха каква голяма ценност представляват те. Прибраха се ръкописите от архивите на професори и учени, които въпреки че разбираха значението им, предпочитаха да ги държат у себе си. Премахна се „контролът по печата“, както тогава се наричаше фашистката цензура. Едва сега Михаил Димитров можа да издаде „Веруюто“ на Христо Ботев, което през 1940 г. не се удаде нито на прогресивното издателство „Нов свят“, нито на двамата редактори — Михаил Димитров и Емил Шекерджийски (технически редактор на изданието). Издадени бяха стихотворенията на Смирненски. Вапцаров развълнува душите и завладя сърцата. В големи, нечувани за нашата действителност тиражи само за 15 години бяха преиздадени произведенията на почти всички по-значителни български писатели. Съчиненията на Христо Ботев претърпяха 30 издания в 345,700 екз. тираж, съчиненията на Христо Смирненски — 21 из-

дания в 234,285 тираж, Иван Вазов — 95 издания в 1,027,100 тираж, Елин Пелин — 59 издания в 678,700 екз. тираж.¹ Голяма роля в борбата срещу буржоазната идеология за утвърждаване на социалистическия строй изиграха изданията на българските пролетарски поети и писатели Д. И. Полянов, Людмил Стоянов, Христо Радевски, Младен Исаев, Ламар, Георги Караславов, Крум Кюлявков, Орлин Василев, Гьончо Белев, Мария Грубешлиева, Камен Зидаров и други.

Трябва обаче да признаем, че в продължение на 15 години ние не успяхме напълно да ликвидираме едноличния подход в издателската работа. Не можахме да направим изданията на нашите класици дело на научни учреждения и редакционни колегии от достатъчно подготвени за тази цел хора, които наистина колективно да отговарят за тях. От тук произлизат и всички останали слабости, които допуснахме при подготовката на изданията на българските писатели след Девети септември.

★

Нашите литературоведи и писатели, нашите нови държавни издателства, както вече казахме, започнаха своята дейност след въоръженото народно въстание на 9 септември 1944 г. не на пусто място. Те имаха на разположение опита и резултатите на редица утвърдени редактори и изследователи в миналото, както и богатата практика на първата социалистическа страна в света. Високите изисквания, които се поставяха пред редактори и съставители в СССР, борбата, която се водеше за истински научен подход при подбора и оформянето на различните видове избрани произведения, тиражите, в които се отпечатваха те и които растяха от година на година с невероятни цифри, потвърждаваха факта, че изданието на класиците в Съветския съюз е голямо, всенародно дело. И в тази малко забележима област на социалистическата култура съветските литературоведи прилагаха нови принципи, които коренно измениха традиционните разбирания и практика. От работа почти техническа, съставителска, те превърнаха работата на текстолога в научна и обществено отговорна. И техният опит трябваше да залегне в основата на нашата нова издателска дейност.

Първа и неотложна задача на българската културна общественост след 9 септември, както непосредствено я постави и сам Георги Димитров, беше: колкото е възможно по-бързо да се направят достойни на широките народни маси онези несъмнени идейно-художествени богатства, които създаде българската прогресивна

¹ По сведения, взети от ББИ.

литература, произведенията на българските пролетарски поети и особено на онези, които с творчеството си вдъхновяваха народа в борбата срещу фашизма. Гореща беше още кръвта, която те проляха в неравната битка. Популяризирането на техните съчинения беше високопатриотична задача. През тези забележителни години имаше нужда и ставаше дума само за масово популярни издания, в големи, невиджани дотогава тиражи. Дори научни издания, без оглед на техния характер, бяха отпечатвани в масови тиражи и преиздавани като популярни. Още през 1945 г. М. Димитров подготви ново, „свободно“ издание на Христо Ботев, което излезе в 12,000 екземпляра и беше преиздадено с малки изменения и допълнения още два пъти — през 1950 и 1958 г. В третото издание редакторът е обърнал особено внимание на изискването да се предаде автентично Ботевият текст. Той е отстранил по-голямата част от слабостите, които в това отношение съдържа първото издание (от 1940 г.).

През 1945—46 година обнародва съчиненията на Христо Ботев и Александър Бурмов, без особени различия от изданието му през 1940 г. Нещо ново представлява неговото издание от 1948 г., отличаващо се с обширния си и богат коментар. Трябва да отбележим, че този коментар, изграден върху постигнатото от Ив. Клинчаров и Мих. Димитров, допълнен и обогатен от проучванията на автора, е най-доброто, което е направено досега в това отношение не само за Христо Ботев. Редакторът е ориентиран превъзходно в епохата, бележките и обясненията са точни, уместни, извънредно полезни за разбиране на Ботевия текст. Коментарът на Ал. Бурмов към Ботевите съчинения може да бъде наречен една малка енциклопедия на епохата на българското Възраждане.

През 1950 г. Ал. Бурмов и Ст. Божков предприемат автентично издание на Ботевите съчинения. От него излиза само том I. За разлика от автентичното издание на Д. П. Койчев и Ал. Филипов от 1925 година, тук редакторите са възпроизвели изцяло Ботевите вестници, като в съдържанието са посочили ония произведения, за които се знае или предполага, че не принадлежат на Ботевото перо. От всички досега излезли издания на великия революционер и поет това издание е най-пригодно за научна работа не само поради пълната автентичност на текста, но и поради това, че изчерпва абсолютно целия материал на Ботевите вестници.¹

Още през 1944 г. излизат от печат и стихотворенията на Хр. Смирненски под

¹ Виж студията на Ст. Таринска, „Литературното наследство на Христо Ботев“ — в ръкопис.

редакцията на Т. Боров и Т. Измирлиев в два тома, преиздадени от последното издание на Т. Боров (1932 г.). Веднага през 1946 г. същите редактори ги преиздават в три тома. И от 1947 година нататък стихотворенията на Хр. Смирненски се отпечатват в популярни издания и Събрани съчинения непрекъснато и почти изключително под редакцията на Т. Боров, Хр. Радевски, Ж. Дюстабанова, Б. Божилков и др. Само от 1944 до 1948 г. произведенията на Хр. Смирненски излизат в девет издания.

През 1947 г. Васил Александров издаде стихотворенията на талантливия поет-комунист Христо Ясенев. През същата година излезе от печат поемата на Гео Милев „Септември“ в 15 хиляди тираж. През 1948 г. отново се преиздава „Септември“ със забележителни илюстрации на Борис Ангелушев.

Ние сме съвременници и знаем какво значение има първото (след 9 септември) издание на Вапцаровите стихотворения, подготвено от Христо Радевски. Навсякъде по градове и села се четяха и декламираха неговите стихове. Вапцаров стана знаме на българската младеж, най-любим български поет. В този смисъл първото издание имаше, бих казала, историческо значение.

Една от основните задачи на българската културна общественост след социалистическата революция у нас беше да се открие път на широките народни маси към образованието, да се направи то достойно на онези, които дотогава живееха в непосилен труд и нищета, да се приобщят към големите ценности на нашата национална култура и на първо място към най-хубавите произведения на българската литература. Въпреки военните години, с цената на големи усилия бяха доведени до край редица издания, започнати още преди 9 септември. Така например продължиха да излизат Събраните съчинения на Иван Вазов в 22 тома, започнати през 1942 г. и завършени през 1950 г. под редакцията на Мих. Арнаудов. Продължиха да излизат Събраните съчинения на Т. Г. Влайков — в 4 тома, започнати от 1943 г. до 1946 г.; Съчиненията на Алеко Константинов, под редакцията на Г. Константинов, започнати през 1941 г. и завършени през 1945 година.

Още в 1945 г. П. Динев издаде „Епопея на забравените“, подготви осмото издание на „Епически песни“ от П. П. Славейков, третото издание „На острова на блажените“. Людмил Стоянов издаде през 1946 г. стихотворенията на Димчо Дебелянов. В предговора към тях той показва за пръв път на широките народни маси действителния Димчо Дебелянов — не онзи, когото изопачено рисуваха след-

никаво-сентименталните писания на Владимир Русалиев или от отвлечените естетически съзерцания на Владимир Василев. Людмил Стоянов съблече бронята на този „застинал в своята гордост рицар“, когото буржоазната критика, след като отмина приживе, се опита след смъртта да направи знаме на своите антиобществени, в основата си хитро скроени възгледи за ролята на българския писател.

През 1946 г. излезнаха под редакцията на П. Динев (за пръв път след трагичната смърт на поета) и Избрани съчинения на Н. В. Ракитин в два тома. През 1948—1949 г. излязоха и Избрани творения на Пенчо Славейков под редакцията на Д. Осинин с предговор от Ст. Каролев. От 1945 г. досега постоянно се издават отделно произведенията на Л. Каравелов „Българи от старо време“, „Мамино детенце“, „Крива ли е съдбата“, „Ще ли им се върне?“ под редакцията на П. Динев, В. Велчев, Ст. Божков, Г. Константинов и други. От 1948 г. излизат Събраните съчинения на П. К. Яворов под редакцията на Ганка Найденова. В същата година и П. Динев издава „Избрани творения“ на поета. До 1950 г. бяха издадени в 4 тома Избрани произведения на Иван Вазов, под редакцията на Тодор Павлов, Пантелей Зарев, Емил Стефанов, с предговор от Т. Павлов, Г. Караславов и др., в който се прави основна преценка на творчеството и значението на народния писател.

През 1951 г. Стоян Каролев събра и издаде за пръв път литературно-критическите статии на Димитър Благоев с обстоен предговор за неговото литературно-теоретическо и критическо дело. С тази ценна книга Димитър Благоев отново се включи в борбата за марксистическа идеология, в борбата за марксистическа литературна критика. Пак през същата година излязоха от печат Избрани разкази на Г. П. Стаматов под редакцията на Стойко Божков, в които бяха включени за пръв път няколко социално изобличителни разкази на писателя.

В една подобна статия не е възможно да се представят изчерпателно, нито дори приблизително, всичките издания, подготвени до 1953 година. Ние се постарахме само да изброим някои от по-характерните, по-сериозните. Но и тези, на които се спряхме, дават макар и непълна представа за онзи буен разцвет на издателското дело у нас, за онзи небивал ентузиазъм, с който се работеше през първите години след 9 септември. Характерна за този период беше борбата срещу силната още буржоазна идеология във всичките ѝ разновидности — естетизъм, формализъм, обективизъм, великобългарски шовинизъм, космополитизъм. И в тази

борба голям дял имаше нашето издателско дело. До известна степен през този период до 1953 година остро беше поставен и въпросът за правилната преценка на нашето литературно наследство, за изтъкване на най-прогресивното, най-доброто от нашите литературни традиции. Този въпрос доби още по-голямо значение и още по-правилно разрешение през следващите години.

Естествено, да се подготвят толкова издания с критически проверен и установен текст за такова кратко време беше немислимо. Ето защо, като изключим само няколко на брой, почти всички останали механически възпроизвеждаха съдържанието и текста на изданията преди 9 септември. В по-голямата си част те бяха слаби в художествено-техническо отношение. Не само това. Имаше и такива, които дори в идейно отношение стояха на ниско равнище, в разрез с духа на времето. Възникнали непосредствено след социалистическата революция, както по подбора на включените в тях материали, така и с встъпителните статии към тях, те застъпваха стари становища, стояха на стари позиции по отношение на редица български поети и писатели (Иван Вазов, Алеко Константинов, Т. Г. Влайков, П. К. Яворов, Стоян Михайловски).

Но въпреки това, не слабостите определяха лика на издателската дейност през този период. Напротив. Той се определяше от онези нови, свободни книги, работата по издаването на които тогава беше патриотичен дълг, означаваше любов към народа, беше снаряд, отправен срещу неговите още силни врагове. И поради това може би в тези издания, въпреки грешките им и днес се усеща революционният лъх на времето. Той се чувствуваше както в грубоватата им хартия (тогава нямаше хартия), така и в неотговарящите може би на всички литературоведчески изисквания предговори, отразили обаче между редовете си дълбоко развълнуваното сърце на авторите им. Тук имаме предвид дори ония встъпителни статии, които от гледна точка на днешната действителност са неправилни, крайно недооценяват значението на писатели демократи и хуманисти като например П. П. Славейков или П. К. Яворов. За тогавашния революционен момент обаче тези предговори не можеха да бъдат други. Те изиграха своята роля, защото отговориха на революционните потребности на времето.

*

Отшумяха първите години. Културните нужди на нашия народ така неимоверно пораснаха през това кратко време, че

и тези издания се оказаха недостатъчни. Всичко се изчерпваше буквално за няколко дни. Така днес, само 15 години след 9 септември в книжарниците, а също в антикварните магазини не може да се намери почти нито едно от цитираните в нашата статия издания. Това показва, че те, хубави или лоши, изпълниха на времето своята първа и най-важна задача, стигнаха до народа, развълнуваха сърцето му, послужиха за повишаване на неговата грамотност, на неговата култура. Но това не беше вече достатъчно. Нашите читатели искаха да купуват не само отделни произведения от българските писатели и класици, но и техните избрани съчинения. Такива издания бяха нужни на широките читателски маси не само за обогатяване на тяхната култура, но и за тяхната работа. Ние имахме вече една хилядна армия от учители-литератори, една още по-внушителна армия от ученици и студенти, множество културни хора, които искаха да имат в библиотеките си събраните съчинения на българските писатели. Нашият читател започна да се интересува от качеството на самите издания, от точността при предаване авторския текст, от подбора на произведенията. Характерен в това отношение например е интересът към текста на двете предсмъртни стихотворения на Вапцаров. За тях дори учениците знаят и питат, защо е внесено или премахнато едно многоточие или тире, спорят за това как би трябвало да бъде казано в последния стих на „Борбата е безмилостно жестока“ — „защото се обичахме“ или „защото те обичахме“, как трябва да бъде в първия стих на същото стихотворение „Борбата е безмилостна, жестока“ или „Борбата е безмилостно жестока“ и т. н. Мнозина от нашите ученици разискват върху качествата на последното пълно издание Съчиненията на Иван Вазов, което можем да намерим по лавиците и на най-затънтените колиби в Родопите или Добруджа. Какво беше нашето учудване, когато неотдавна, във влака, случайно срещната млада лекарка ни заговори за събраните съчинения на Христо Смирненски — тя не одобряваше начина, по който (хронологически) бяха подредени стихотворенията на любимия ѝ поет.

Върху кого трябваше да легне грижата и отговорността за по-нататъшното издаване произведенията на българските писатели при порасналата нужда и възискателност на нашето ново социалистическо общество? Съществуваха два основни центъра: Институтът за българска литература при БАН и Съюзът на българските писатели. Институтът за българска литература придвижваше бавно тази задача не защото подценяваше нейното значение,

но защото разполагаше с незначителни кадри. Въпреки това, той подхвана правилно работата още в самото начало. Бяха създадени два отдела — „Ръкописен“, в който се събираха и съхраняваха ръкописи на редица български писатели, и „Библиография на българския периодичен печат“. Подготвени и издадени бяха отделни „Сборници“ със спомени и документи за писателите Христо Ботев, Иван Вазов, Христо Смирненски и Никола Йонков Вапцаров. Събрани бяха и материали за подобен сборник за Елин Пелин. В сектор „Христо Смирненски“ се съхраняваха много материали, издирваха се псевдоними и неизвестни произведения на големия пролетарски и народен поет. Извършената през тези години работа и научно-изследователска дейност на сътрудниците в този сектор поставиха основата на новото издание от Събрани съчинения на Христо Смирненски, издадено съвместно със Съюза на българските писатели. От 1954 г. започна подготовката за Академичното издание на П. Р. Славейков. В резултат на тази упорита предварителна работа бяха стъкмени двата тома на „Избрани произведения от П. Р. Славейков“. В музей „Иван Вазов“ се събираха множество документи, ръкописи, писма, изготвяха се картотеки на първи, прижизнени и други издания на поета, пълна библиография на произведенията му, разкриха се негови псевдоними, бяха издадени неизвестни произведения и писма на писателя. Цялата тази няколкогодишна дейност подпомогна двадесеттомното издание на Съчиненията на Иван Вазов. Музей „П. К. Яворов“ събра също редица ценни писма и ръкописи на поета, които ще влязат в предприетото пълно издание на произведенията му. Неотдавна излезе том I от поредицата „Литературен архив“ с издадени писма и ръкописи на П. Р. Славейков. Институтът за българска литература си постави задачата както да обнародва неизвестни произведения на българските писатели, така и да приложи на дело онези текстологически принципи, които ще предадат и на тази малко забележителна област на литературознанието действително научен характер. Няма да бъде неуместно, ако се каже, че студиите и монографиите, подготвени в Института през този период, послужиха и ще послужат при подготовката на Събраните съчинения на съответните писатели. Наистина с един толкова малък колектив от 5—6 научни сътрудници не можеше да бъде направено повече. Трябва да се подчертае, че колкото и неорганизирано, случайно да беше досега взаимното сътрудничество между Института и Съюза на българските писатели (резултат на личния почин на отделни лица, а не на

определена линия), то даде само добри резултати.

Грижата за издаването съчиненията на българските писатели падна почти изключително върху издателство „Български писател“. Единични и предимно популярни издания бяха подготвени и от останалите български издателства. Най-характерна за този период е поредицата популярни издания на българските писатели-класици, които издателство „Български писател“ предприе в един или няколко тома като Избраните стихотворения на Добри Чинтулов, под редакцията и с предговор от Н. Табаков, 1955 г.; Избрани произведения на П. Р. Славейков в два тома — поезия и проза, под редакцията на Цветана Македонска с предговор от П. Динев, 1955—1957 г.; Избрани произведения на Цани Гинчев, под редакцията на Божан Ангелов, 1955 г.; Избрани произведения на Любен Каравелов в три тома, под редакцията на Ал. Бурмов, Ст. Божков и Цв. Минков с предговор от Пантелей Зарев, Ал. Бурмов и Цв. Минков, 1955 г.; Събрани произведения на Христо Ясенев под редакцията и с предговор от Пантелей Зарев, 1953 г.; Избрани фейлетони и очерци на Алеко Константинов, с предговор от Пантелей Зарев, 1949 г.; Избрани произведения на Гео Милев, под редакцията и с предговор на Георги Цанев, 1955 г.; Избрани произведения на П. П. Славейков в два тома, под редакцията на Д. Осинин и Ангел Тодоров, 1953 г.; Избрани стихотворения на П. К. Яворов, под редакцията и с предговор от Георги Цанев, 1955 г.; Избрани произведения на Димчо Дебелянов, под редакцията на Христо Радевски и Л. Кацкова, с предговор от Христо Радевски, 1957 г.; Избрани стихотворения на Никола Йонков Вапцаров, под редакцията на Борис Делчев и Николай Шмиргела, 1951 г., с предговор — животоописание от Б. Вапцарова. Между това непрекъснато се издаваха произведенията на Иван Вазов, Христо Ботев, Христо Смирненски.

Най-напред трябва да подчертаем, че издателство „Български писател“ съвсем правилно се ориентира към онзи тип научно-популярни издания, които бяха най-необходими за момента, а и най-изпълними с оглед възможностите на научно-изследователските кадри през този период (1949—1955). Както по отношение подбора на материала, подготовката на основния текст и техническото оформление тези издания стояха на чувствително по-високо равнище от изданията до 1950—1953 г. Повечето от тях бяха снабдени с встъпителни статии за идейно-творческия път на писателя, които хвърляха нова светлина върху неговия мироглед, правеха опит да преосмислят творчест-

вото му. (Предговорите към Съчиненията на П. Р. Славейков, Любен Каравелов, Алеко Константинов, Христо Ясенев, П. К. Яворов, П. П. Славейков, Гео Милев, Димчо Дебелянов). Но за съжаление продължаваха да се пускат издания, в които все още дори встъпителните статии не бяха на необходимата научна висота. Те, както и материалът, включен в тях, бяха стари по своята същност и съдържание. Нито фактическият материал, нито теоретическите положения, залегнали в тях, разкриваха лика на писателя в по-нова светлина. Като отделни кръпки изглеждат вмъкнатите само тук-там оценки, които не изхождат от анализа на отделните произведения, нито от новите или по новому осветлени факти от живота на писателя. Други, макар и популярни издания, нямаха предговор или какъв да е коментар (напр. Избраните съчинения на Цани Гинчев). Някои от тези издания представляваха първите избрани съчинения на писателя (напр. П. Р. Славейков, т. II; Съчиненията на Цани Гинчев, Избрани съчинения на Константин Величков, Емануил Попдимитров и др.) и в това преди всичко се състоеше тяхното значение. Повечето, ако не всички, бяха снабдени с коментар. При едни подходящ, целенасочен, с оглед типа на изданието (П. Р. Славейков, Любен Каравелов, т. II, Добри Чинтулов, Никола Й. Вапцаров и др.), при други по-беден, а трети бяха съвсем без коментар (Любен Каравелов, т. I и III, Цани Гинчев).

Ще се опитаме да дадем известна представа за няколко от тези издания.

На първо място изданието на Д. Чинтулов. То разкрива пред изследователя много и най-разнообразни въпроси. Преди всичко основния проблем тук се състои в установяване литературното наследство на този талантлив и толкова популярен български поет. Чинтулов е автор на много повече песни и стихотворения, отколкото му се приписват. От друга страна, за много от стихотворенията, познати като Чинтулови, не може с положителност да се твърди, че са негови.

На второ място трудно е да се установи автентичният текст на онези стихотворения, които днес се смятат за Чинтулови, тъй като те са били разпространявани само в ръкопис, в хиляди преписи, правени в продължение на десетки години преди Освобождението. Много от тях са достигнали до нас променени и изопачени. Днес трудно можем да възстановим техните първообрази. Ето защо, за да станеш днес редактор на Чинтуловите стихотворения, трябва да бъдеш изследовател на живота и творчеството на поета, да познаваш основно епохата и състоянието на българската поезия по това време. От

редактора на Чинтуловите стихотворения се изисква не само да извърши огромна работа по издирване на възможно най-много преписи от стихотворенията му, за да възпроизведе първоначалния им текст, но и да търси неизвестни досега негови произведения из множеството ръкописи и песнопойки от епохата на Възраждането. В това отношение трябва да се поучим от примера на съветските текстолози. С каква грижа, с какво високо чувство на редакторски дълг в Съветския съюз издават напр. безсмъртната пиеса на Грибоедов „Горе от ума“! Както е известно, тя е била разпространена в ръкопис. Събрани са и са проучени основно колкото е било възможно по-голям брой от нейните ръкописи, за да се установи автентичната ѝ редакция. Каква работа е извършена по установяване окончателния текст на Пушкиновите епиграми, Лермонтовото стихотворение „На смърть поета“, на Залцбургското писмо на Белински до Гогол! Направи ни впечатление например, че в една от последните книжки на „Вопросы литературы“ е поместена дискуссионна статия за уточняване текста на Лермонтово стихотворение, известно само от различни преписи. Редакцията се обръща към читателите на списанието — текстолози и литературоведи, и преди всичко към Института за руска литература при Академията на науките да обсъдят текста на това стихотворение и да излязат с авторитетно становище по въпроса. Не можем ли и ние, не трябва ли и ние да поставим на широко обсъждане въпроса за текста на Чинтуловите стихотворения? Не заслужава ли този скромен и талантлив български поет такава грижа?

След 9 септември стихотворенията на Добри Чинтулов бяха издадени два пъти от издателство „Български писател“ — през 1948 г. — Добри Чинтулов, Избрани стихотворения, под редакцията на Сим. Русакиев и през 1955 година — Избрани стихотворения на Добри Чинтулов под редакцията на Н. Табаков. Първото ще поставим към групата на онези издания, основната задача на които беше широко-пропагандна. Книжката изпълни своето предназначение в този смисъл и за онзи момент, въпреки че текстът на Чинтуловите стихотворения в нея изобилствува с грешки от най-различен характер — размяна на куплети (втори и трети в „Стани, стани, юнак балкански“); промяна на предлози и съюзи (трети куплет от „Стани, стани, юнак балкански“, първи ред — вместо: „н о сълзи кървави пролива“ — „ч е сълзи кървави пролива“); погрешни думи (девети куплет „Стани, стани...“ първи ред — да с т е н е лева наш балкански“ вместо „да стане лева наш балкански“), („втори куплет, трети ред от

„Изпроводяк на одного българина из Одеса“ — „развесели ти мой та младост“ вместо „развесели ти своята младост“); вмъкване на съюзи (втори куплет, пети ред от „Къде си вярна ти любов народна“ — „голямо и мало ставай“ — вместо „голямо, мало ставай“); неправилен подбор на отделни изрази (седми куплет, четвърти ред от „Въспоменание“ — „и з м и в а прадедниа гр я х“ вместо „и с к р и в а прадедниа п р а х“).

Към второто издание имаме вече основание да изискваме много повече. И наистина, то беше възложено на Н. Табаков, дългогодишен изследовател на Чинтуловото творчество. В това издание текстът на Чинтуловите стихотворения е предаден точно. Макар и кратък, коментарът говори за усърдна научно-изследователска работа. Но все пак, за съжаление, това ново издание, като се изгражда на всичко постигнато до тогава от Табаков, не представлява крачка напред нито по отношение обхвата на материала, включен в него, нито по отношение тълкуването на основния текст. Нещо повече, дори редакторът е допуснал неубедително тълкуване на отделни места от стихотворенията, на които в по-предишните свои издания е дал правилно тълкуване (например в „Сборник Добри П. Чинтулов“ по случай 100-годишнината от рождението му (1822—1922). Н. Табаков е отправил, съвсем уместно, стих трети на 25 куплет — „кой н о ж а носи да кали“ вместо публикуваната до тогава редакция на Д. Стойнов, която съвсем безсмислено гласи „кой к о н я носи да кали“. Неизвестно по какви причини обаче в новото си издание редакторът се връща отново към този безсмислен израз. Не са изследвани в това издание и нови редакции на Чинтуловите стихотворения. А работата по проучване на Чинтуловото творчество трябва да се подхване по нов начин. Само в Ръкописния отдел на Института за българска литература се пази една „Песнопойка“ със стихотворения от епохата на Възраждането, между които има и Чинтулови стихотворения. Подобна, от по-стар произход, се пази и в музея „Петко и Пенчо Славейкови“. Да не говорим за многобройните преписи на Чинтулови стихотворения в Песнопойките на Бачо Киро, които се съхраняват в читалището на Бяла черква. И още колко ли други има! Кой ги е проучил? А може би в тях се намират нови, неизвестни стихотворения на Чинтулов, така както се намериха бунтовни песни от П. Р. Славейков — неподозирани и неочаквани от никого досега. Само така ние ще можем да възкресим още някое Чинтулово стихотворение, което на времето е вълнувало и вдъхновя-

вало нашите деди в борбата им за „правда и свобода“.

Популярни издания на П. Р. Славейков под редакцията на Георги Константинов, Цветан Минков, Георги Веселинов излизат през 1945—1946—1947 и 1948 година. По-различен е обликът, който има изданието под редакцията на Цветана Македонска. Редакторката е направила опит да разчупи старата обвивка, в която живееше досега за нас големия български поет, да излезе от нея и да ни покаже лика на един нов, почти непознат Славейков. На първо място в това издание бяха публикувани за пръв път 18 негови неизвестни стихотворения и 10 басни. Повечето от тях са създадени след Освобождението и не са били обнародвани по цензурни причини. Те са характерни за реализма на Славейков с това, че изобличават социалната действителност у нас по онова време, продажната политика на новата капиталистическа класа и нейното лъжеродолюбие („Превратът“, „Песен на тираните“, „На думи и на дело“, „Българската кесия“ и др.). Извършена е изследователска работа за установяване автентичния текст на Славейковите стихотворения не само според последните печатни текстове, но и според последните ръкописни варианти. По този начин са премахнати редица грешки, възстановен е основният текст на някои стихотворения, поправени след смъртта на поета от П. П. Славейков. При подбора на стихотворенията до голяма степен е била спазена волята на автора, изразена в ръкописните проекти на Славейков за едно бъдещо издание. Проучвайки многобройните варианти, редакторката е възстановила редица стихотворения в онзи вид, в който сам авторът е искал да ги издаде. Промени по този начин, стихотворенията са получили по-голяма яснота, по-голяма изобличителна сила и могат да послужат като ценен документ както за идеологията на поета, така и за развитието на неговия реализъм („Бъдний ден“, „Есенно време“, „Вярата и надеждата на българите към Русия“ и др.).

Въпреки тези ценни качества, изданието има и една слабост — то донякъде снижава у читателя представата за художественото майсторство на П. Р. Славейков. Увлечена от желанието да покаже на читателя преди всичко идейния лик на поета, редакторката е игнорира на места печатания текст на стихотворенията — опряла се е изключително на последните ръкописи на поета, които той правил в преклонна вече възраст. А тези последни варианти, създадени от поета в преклонна възраст, въпреки че отразяват неговите прогресивни идейни позиции, в художествено отношение са значително по-слаби

от печатаните. Текстологът няма право колкото и ценно да е съдържанието на един вариант, намерен в ръкописите на поета — да го внедрява като последен прижизнен текст, ако неговата художествена форма не притежава поне качествата, присъщи на печатания текст. Защото задачата на редактора се състои не само в това да внесе такива поправки, които най-много съответствуват на авторската воля, но и в това — да пази текста от вмъкване на недовършени чернови, от художествено гледище непълноценни стихове. Редакторката не се е съобразила достатъчно с типа на изданието, което е популярно, и е сметнала за необходимо да даде текста на някои стихотворения точно така, както той е бил обнародван от поета в различните песнопойки. В това отношение Боян Пенев е постъпил по-правилно. Той е отпечатал само част от някои стихотворения (предимно любовни), като е посочил в коментара това.

В тясна връзка със съдържанието на този том се намира и встъпителната студия на П. Динев за поезията на П. Р. Славейков. Написана живо, тя характеризира жизнения път на поета, неговия мироглед, естетическите му възгледи и творческо развитие. Въпреки научно-популярния характер на студията, авторът е успял да направи критическа оценка, отговаряща на съвременното ниво на литературната наука, както на цялостното творчество на поета, така и на отделни най-значителни негови произведения.

Не може да се каже, както това често се прави в рецензиите, че отбелязаните недостатъци „не снижават качествата на изданието“. Въпреки това, то е един от малкото опити да се тръгне по нов път, да се погледне на редакторската работа като на сериозна научно-изследователска дейност. В това се състои и неговото значение.

Вторият том от съчиненията на П. Р. Славейков е ценен преди всичко с това, че за пръв път популяризира част от блестящите публицистични статии на големия български журналист и неговата проза почти във всичките ѝ видове. Най-ценни са обнародваните за пръв път автобиографични материали. Макар и недовършени, те имат значение и като художествено произведение, и като достоверен източник за епохата и детските години на поета. Подборът на останалите материали не може да се нарече най-добрият — но да се отговори на това изискване засега е трудно, тъй като огромното творчество на този интересен български писател още не е събрано.

Стихотворенията на Никола Йонков Вапцаров до 1959 г. претърпяха 8 издания. Първите две бяха подготвени под

редакцията на Христо Радевски в революционните години след Девети септември „на един дъх“ и набрани в необикновени за нашата страна тиражи (300,000 бр.). В тях редакторът беше включил не само творбите на Вапцаров от „Моторни песни“, но и редица стихотворения от неговите ръкописи, от измачканите в последните минути преди разстрела на поета бележници и отделни листчета, които той беше успял да предаде на своите близки под погледа на палачите. Това бяха предимно стихотворения, които той не би могъл да издаде приживе поради цензурата, като „Испания“, „Селска хроника“ — неговите предсмъртни изповеди. И Никола Йонков Вапцаров остана да живее в съзнанието на нашия народ такъв, какъвто му го представиха тези две издания. Те изпълниха своето предназначение, въпреки слабостите, които имаха: неточно предаване на ръкописа („Прощално“, „Борбата е безмилостно жестока“); пропуснати стихове („Доклад“, „Двубой“); променени и допълнени с нов текст стихове („Песен“, „В гората враг стаен“, „Ще строим завод“); отпечатани като Вапцарови — стихотворения на Антон Попов („Песен за Струма“, „След бурята“), прибавяне на нови заглавия и мн. др.

Най-сериозно и най-пълно беше представено творчеството на поета в третото издание от 1951 г., под редакцията на Борис Делчев и Николай Шмиргела. Това е и най-доброто издание на Вапцаровите стихотворения досега. То представлява нещо свършено ново както по отношение обсега на стихотворенията, включени в него, по подреждането им, така също и по установяване на основния им текст. Редакторите са извършили сериозна научно-изследователска работа, за да се запознаят с цялостното творчество на поета. Те са издирили една част от произведенията му, пръснати из периодичния печат, проучили са целия му архив. В резултат на това в новото издание е включено най-хубавото от Вапцаровото литературно наследство. При подреждането на стихотворенията редакторите са се съобразили преди всичко с волята на автора, а също и с онази вътрешна връзка, която съществува между отделните творби. В специален дял са дадени стихотворенията „Моторни песни“, групирани в същите цикли и по същия ред. По този начин широкият кръг от читатели, до които не беше достигнала стихосбирката на Вапцаров, можеше да получи пълна представа за нея. Останалите стихотворения са поместени във втория дял на книгата — „Антология“. Тук те са подредени хронологически, което дава възможност на читателя да проследи развоя на поета, да се запознае по-пълно с неговата поезия. Накрая е прибавен и трети дял — „Приложе-

ние“, с най-добрите от ранните творби на поета и няколко стихотворения за деца.

Особена грижа са проявили редакторите за установяване автентичния текст на Вапцаровите стихотворения. Изтерзани от фашистката цензура, една част от тях са били оставени в ръкопис и са се разпространявали между приятелите на поета, други са обнародвани в съвсем променен вид. На първо място редакторите са включили към цикъла „Песни за една страна“ стихотворението „Испания“ — така както е искал да бъде самият Вапцаров (избегнати са многобройните грешки, с които същото стихотворение е отпечатано в първото издание). Към редица стихотворения са добавени цели строфи, необнародвани съзнателно от поета. Например заглавието на стихотворението „Ще строим завод“ в ръкописа е било дадено по този начин, а в печатния текст и първото издание — „Ще строим“; в „Моторни песни“ Вапцаров е завършил стихотворението „Огняроинтелигентска“ така: „Честно ще умра като работник, честно ще умра. . .“ (с многоточие). По същия начин то е отпечатано и в първото издание. Но в ръкописа не е същото:

„Честно ще умра като работник
в боя ни
за хляб и свобода!“

Една строфа, толкова кратка, а каква светлина хвърля върху цялото стихотворение, как засилва неговия политически смисъл! Това всъщност е и автентичната редакция на стихотворението, обнародвана за пръв път в третото издание.

Поправени са много грешки, допуснати в предходните издания. Редакторите са се стремили винаги да обнародват най-достоверния, последен текст на стихотворението — който е и последен израз на авторското търсене. След всички тези усилия революционното звучение на Вапцаровата поезия стана още по-чисто и отчетливо, нейната боева насоченост — още по-ясна.

Често пъти редакторите нанасят поправки и върху печатния текст на стихотворенията, които се подсказват от самия контекст. В повечето случаи тези поправки са уместни. При възстановяване окончателния текст на Вапцаровите стихотворения редакторите често си служат с така наречения комбиниран метод (съставителите уточняват основния текст на стихотворението като комбинират отделни изрази от няколко различни редакции). Тук е мястото да отбележим, че този метод е оспорван много в съветската текстология. Една част от съветските учени са безусловно против него, друга, чието становище споделяме и ние, го възприемат само в по-специални случаи, именно при установяване окончателния текст на революционната лирика или епос. И наистина, не може да се приеме, че последните преписи на Вапцаровите сти-

хотворения са в същото време и най-точен израз на неговата мисъл. Близо до ума е, че подготвяйки ги за печат, той все пак ги е приспособил към съществуващата цензура. Те не могат да бъдат най-достовърни в политическо отношение. Ето защо всички места, които отразяват политическото верую на поета, редакторите могат да възстановят по някои по-ранни варианти, които по-после по понятни причини авторът е променил. В същото време обаче, не сме за комбинирания метод, така както го разбираха в СССР преди десетина години, така както го препоръчваха в своите ръководства Томашевски и Винокур.¹ Според Б. Томашевски текстологът трябва да бъде своеобразен конструктор на текста (от различните авторски ръкописи), а редакторът да получи почти съавторски права. Тази „теория“ за комбинираните текстове води до субективизъм в текстологията. Тя рязко противоречи на духа на социалистическата наука и по същество представлява недопустимо приложение на западното идеалистическо литературоведение. За съжаление редакторите на това хубаво издание са се увлекли на места в точно такъв комбиниран метод, който по-късно неминуемо би довел до големи разногласия при предаване Вапцаровския текст. Тук не се касае за възстановяване на цензурни или автоцензурни промени, а просто до възстановяване текста на отделни стихотворения. Така например, двата куплета от стихотворението „Завод“ редакторите „по логически съображения“ са приели от ръкописа им в „сивата тетрадка“, крайт обаче на стихотворението е останал така, както е бил отпечатан в „Моторни песни“. При установяване автентичния текст на стихотворението „Песен за човека“ редакторите пак „според своите разбирания“ са възприели израза „но белким се свършва със мен“ от ръкописа в „сивата тетрадка“, вместо израза „но белким тя свършва със мен“ — както е отпечатано в „Моторни песни“, — „защото второто било по-малко изразително и ритмично неправилно“, като в същото време не приемат редица други промени на текста от този ръкопис. Например възприемат обръщението „приятелю“, а не „читателю“, както е в „Моторни песни“, защото било по-логично“.

Необходимо е именно сега, в началото, когато тепърва ще прилагаме научни методи при издаване съчиненията на нашите писатели-класици, да обърнем внимание на тези увлечения, които доведоха до големи разногласия при предаване на един и същ текст в редица издания на

¹ Б. Томашевски й. Писател и книга. Очерки текстологии. Прибой 1928.

Т. Винокур. Критика поэтического текста. М. 1927.

съветските писатели. Там се достигна до такова положение да се издават съчиненията на Лермонтов например едновременно от три издателства, в три различни варианта. За съжаление и ние, още в самото начало повтаряме техните грешки и то не само по отношение изданието на Вапцаровите стихотворения, но и в редица други сериозни издания. Какво би станало ако занапред тези издания попаднат в ръцете на други по-старателни редактори, които биха си послужили с още няколко варианта? Ще се получи принципът — колкото текстолози толкова варианти!

В третото издание са допуснати някои грешно разчетени думи. Например в стихотворението „Ще бъда стар“ — едно от последните стихотворения на поета, неправилно е разчетен крайт на първия куплет:

„Като окъсан рибен буквар
подел хиляда осемстотин и четирийсе“
който всъщност гласи:

„Като окъсан рибен буквар
м о д е л хиляда осемстотин и
четирийсе“.

Така има и смисъл.

Въпреки тези слабости третото издание на Вапцаровите стихотворения е едно от най-сериозните и сполучливи издания на избрани стихотворения след 9 септември. По-голямо става неговото значение и поради факта, че все още липсва (за голямо съжаление и удивление!) не само академично, но и пълно научно събрание на произведенията на този голям български поет, което не само трябва да послужи за основа на всички видове популярни издания, но и целеше да включи редица неизвестни произведения и ръкописи на поета.

Другите издания на Вапцаровите стихотворения (четвърто, шесто, седмо и осмо) представляват препечатване на текста от третото издание. Изключение прави петото издание, под редакцията на Н. Шмиргела, П. Динев и Б. Божилов. По отношение на няколко стихотворения то прави стъпка напред — „Двубой“, „Песен за човека“, „Един сляп“ (вместо „Заброви шуби“, разчетено правилно „боброви шуби“), за пръв път се печата стихотворението „Хроника“ („От всякъде врази“). Донякъде в тези издания е спазен типът, стилът на едно широко популярно издание. Включени са най-завършените стихотворения на поета, допуснати са малко грешки в основния текст. Най-слабото им място обаче са коментарът и особено встъпителната статия. Коментар — няма! А какъв коментар може и трябва да имат стихотворенията на Вапцаров за широката читателска маса! Каква история има всяко от неговите стихотворения, колко вдъхновяваща би била тя! Но това още не е нищо. Стихотворенията на Никола Йонков Вапцаров, издадени за масовия читател, освен че са без какъвто

и да е коментар, са и без предисловие! Не-
волно си спомняме думите на Максим Гор-
ки, казани по един подобен повод още през
1928 г.: „Струва ми се, че едно от
най-важните условия при издаване класи-
ците е избраните книги да бъдат такива, та
всеки, който прочете тези книги, да раз-
бере изведнъж в какво се състои работата,
макар и той да не е много грамотен човек —
и подчертава „Госиздат“ не е просто тър-
говско предприятие, а преди всичко въз-
питателно. Особено важно е, казва той,
„въоръжението“ на изданието — именно
предисловието! „Добре да въоръжим из-
данията!“ — пише на друго място Максим
Горки. А какво е нашето въоръжение, как
ние отправяме стиховете на Вапцаров към
народа? — Без нито една дума, така, кол-
кото да бъдат издадени, защото ги търсят
постоянно, защото се пласират моментално!
Чакат своя издател неговите пътеписи, им-
пресии („Александрия“, „В открито море“,
„Мителин“, „Остров Марма“, „Черно мо-
ре“), репортажи („Ключът на Суец“, „На
музейната Александрия“, „За силно впе-
чатлителни — вход забранен“), неговите
реферати („Романтизмът и литературата“),
рецензии, статии (вестник „Нова камбана“,
„Литературен критик“). Неизвестни за чи-
тателя и изследователя остават също мно-
гобройните редакции на неговите стихо-
творения, едни в ръкопис, други в перио-
дичния печат („Писмо“ — Хасковския
вестник „Сирена“, 1934 г.), трети върху
печатния текст на стихотворенията („Ог-
няроинтелигентска“). Не са издадени още
редица броеве от вестниците, в които има
указания, че е печатал Вапцаров, една те-
традка с ранни ръкописи на поета е отнесе-
на чак в Израел. От стихотворенията, които
Вапцаров е подготвил за втората си стихо-
сбирка, още не са открити ръкописите на
няколко, за които се знае или се предпо-
лага, че са били написани от него („Не ди-
шаш“, „Милиони КВН“, „И пак е ден“,
„След бал“ (със сигурност се знае, че е
било написано!).

Несъмнена е ползата от тези издания за
широките читателски кръгове, въпреки че
тяхното познавателно и възпитателно въз-
действие можеше да бъде много по-целе-
насочено и резултатно. Една част от тях
представляваха все още механично пре-
печатване на старите издания (без дори да
се сверят те с първоизточниците, а да не
говорим за ръкописите!), без каквато и да
е било текстологическа работа за устано-
вяване на автентичния текст, за откриване
на нови произведения, цензурни или авто-
цензурни поправки, без каквато и да е
грижа за очистване на произведенията от
наслоените с десетки години грешки. Чи-
тателите откриваха слабостите на изда-
нията, но за разлика от тях трябваше да
прелистим няколко годишнини от „Лите-

ратурен фронт“, за да срещнем една или две
статии, които да засягат въпроси, свързани
с изданията на наши класици, трябваше
да прелистим почти четири годишнини на
списание „Септември“, за да открием една
или две статии на такава тема. И това бяха
предимно рецензии — по-често благо-
склонни, неизградени на принципна ос-
нова, които засягаха бегло само най-оби-
кновенни въпроси в разглежданото изда-
ние, не даваха на неговите съставители и
редактори необходимите конкретни указа-
ния. Получаваха се впечатление, че на
нашата културна общественост е безраз-
лично как ще бъдат представени произве-
денията на Любен Каравелов или Елин Пе-
лин, на Иван Вазов или на Никола Йонков
Вапцаров — тези съкровища на нашата
национална култура. Като че ли за нас все
още не беше станало ясно, че да установиш
автентичния текст на произведенията на
такива писатели, да го очистиш от вся-
какви грешки, да определиш състава и
композицията на стихотворенията, които
ще влезат в едно популярно издание, и по
които хиляди хора ще се запознаят с твор-
чеството на поета, — не е частна работа на
отделни специалисти, които отговарят за
нея, а е отговорна задача от държавно зна-
чение. Вместо да преустроят своята работа,
да подготвят квалифицирани кадри, из-
дателствата „доверяваха“ изданието на ре-
дактора, той от своя страна го „предове-
ряваше“ на съставителя — техническо лице,
което „чиновнически“ трябваше да изпъл-
ни своята задача. А подобни „съставители“,
които извършваха три четвърти, да не
кажем цялата работа, бяха все пак между
най-добрите. Имаше и други — приятели
и близки на редакторите, на които липс-
ваше дори и такава квалификация.

Бяха минали вече 10 години от Девети
септември, а в нашия печат не се отва-
ряше и дума за критическа проверка на
текстовете, за контрол над материалите,
които се обнародваха, за подготовка на
академични издания на българските пи-
сатели-класици. Говореше се непрекъс-
нато за преоценка на писателите, а малко
бяха изданията, годни да послужат за едно
основно проучване. Повечето от тези, кои-
то съществуваха, бяха непълни, съмни-
телни, недостоверни. А мъчно може да се
каже нещо ново за писател, който е „пред-
ставен“ по старому, така както са го виж-
дали неговите първи издатели. Ликът на
редица значителни писатели като творци
си оставаше стар. Литературният историк,
който работеше върху творчеството на та-
къв писател, беше длъжен да върши много
по-голяма работа — да проучва цялото му
литературно наследство, да се рови из ар-
хивите — тъй като не можеше „да се до-
вери“ на съществуващите издания. Дори
и по отношение на Ботевото литературно

наследство (което единствено беше в такава състояние, че позволяваше да се пристъпи към подготовка на академично издание), се достигна, ако може така да се изразя, до задънена улица. Последните издания на Ботевите съчинения под редакцията на Михаил Димитров, Александър Бурмов, Стойко Божков, допълвайки взаимно празнините и неутрализирайки недостатъците (по отношение представянето на Ботевия текст, пълнотата на изданието, коментара) притежаваха истински научни качества. Но въпреки това, те не бяха и не можеха да бъдат академични издания. Когато хвърлим поглед назад, не може да не забележим, че съществуваше един общ недостатък при издаването на Ботева: липсата на отношение от страна на редактори и издатели към „типът“ на изданията. Към какъв кръг читатели бяха насочени те и кое определяше техния облик? Ако един ученик например искаше да купи стихотворенията на Христо Ботев, той не можеше да намери из книжарниците друго, освен томове на Михаил Димитров или Александър Бурмов, в които стихотворенията на поета се губеха между останалия материал. А, от друга страна, съществуващите издания не бяха и не можеха да бъдат академични — защото много въпроси в тях (особено в изданията на Михаил Димитров) бяха спорни. Те в известен смисъл представляваха трибуна на редактора по проблема за Ботевото литературно наследство. А крайно време беше вече да се разграничат въпросите за установяването на Ботевото литературно наследство от подготовката на пълното издание на съчиненията му. Освен това неизвестно защо, Александър Бурмов не довърши започнатото второ издание на Ботевите съчинения, нито автентичното издание от 1950 година. Извървян беше дълъг и плодоносен път и време беше вместо да се преиздават старите издания, или заедно с това да се подготви едно академично издание, в което да се включат само безспорно Ботевите творби.

Кому да поверим нашето литературно наследство? — издигна най-после, през 1955 г. глас Веселин Йосифов от колоните на „Литературен фронт“. Не сме ли закъснели, питаше той, да откриваме след близо 11 години свободен живот една от първите потребности на нашата литература? Недопустимо сме закъснели! Различни „редактори“ и „съставители“ най-безотговорно се разпореждат с произведенията на покойни и живи автори!“ И съвсем правилно авторът на тази толкова навременна статия намира, че грижата за изданията на българските писатели трябва да бъде подета сериозно от двата научни центъра — Институт за българска литература и Съюзът на българските писатели, че основната причина за това неблагоприятно

се крие в липсата на организация, в липсата на подготвени кадри — текстолози.

★

През последните няколко години съюзното издателство „Български писател“ пристъпи към обнародването на Събрани съчинения от най-значителните наши писатели — **Иван Вазов** — Събрани съчинения в двадесет тома. Редактори Петър Динеков, Пантелей Зарев, Георги Константинов, Емил Стефанов, Георги Цанев; 1955 г.; **Йордан Йовков** — Събрани съчинения в седем тома. Редакционна колегия — Ангел Каралийчев, Андрей Гуляшки, Елка Йовкова, Илия Волен, Симеон Султанов; предговор Петър Пондев, 1956 г.; **Елин Пелин** — Събрани съчинения в десет тома под редакцията на Тодор Боров, Кръстьо Генев, Пеньо Русев; предговор от Г. Караславов, 1958 — 1959 г.; **Пенчо П. Славейков** — Събрани съчинения в осем тома; редактори Борис Делчев, Петър Динеков, Димитър Осинин, Ангел Годоров; предговор Ангел Годоров; **Христо Смирненски** — Събрани съчинения в четири тома. Под общата редакция на Пантелей Зарев, Христо Радевски, Ангел Годоров и Георги Цанев; подготвили текста и бележките Елена Димитрова, В. Иванова, Н. Измирлиева, Цв. Унджиева; предговор от Христо Радевски, 1958 г. (том I и II). Излезна от печат и том I на съчиненията на П. К. Яворов. Подготвят се за печат Събраните съчинения на Любен Каравелов и Никола Йонков Вапцаров. С изпълнението на тази отговорна задача се характеризира и третият период, който увенчава 15-годишнината на нашата свободна издателска дейност. Една голяма и навременна задача. Става дума за научни издания, в подготовката на които участвуват най-авторитетни литературоведи и писатели, издания, които разкриват нови пътища, бележат нови завоевания. Техният характер в общи черги е научно-популярен. Те са адресирани до широките народни кръгове. Но едновременно с това имат за цел да задоволят и нарасналите нужди на научно-изследователските кадри, да запълнят, до колкото това е възможно, липсата на събрани научни и академични издания на тези писатели. В рамките на тази, така да се каже, двойствена задача, работата на редакторите беше затруднена — те трябваше или да уточнят типа на изданието, или да създадат едно „хибридно“ издание, безсилно да осъществи поставените задачи. В плана, по който трябваше да бъде подготвено едно такова издание, трябваше да залегне положението, че то е преди всичко популярно. Всичко — и подборът на материала, и предговорът, и коментарът трябваше да бъдат подчинени на тази основна

задача. По какъв начин едно подобно издание можеше да подпомогне и научно-изследователските кадри? Преди всичко редакторите и съставителите бяха длъжни да работят усилено върху установяването на основния текст — работа, която можеше да им бъде напълно спестена, ако съществуваше академическо издание. Осъществяването на тази задача впрочем е най-трудна и при академическите издания.

На второ място идва коментарът. След като бъде подготвен така че да отговаря на изискванията и нуждите на масовия читател (историко-литературен, обяснителен, идеологически — да се противопоставя или да обяснява грешките на миналото) редакторите можеха да го допълнят и с текстологически коментар, можеха да възпроизведат точно варианти на отделни произведения, характеризиращи специфическите особености в творческата работа на писателя, да дадат изчерпателни библиографски данни за обнародването на произведението. По този начин съпроводителният апарат на изданието щеше да бъде полезен не само за масовия читател, но и за изследователя.

От особено важно значение за подобен тип издания са и встъпителните статии. Разкривайки специфичните черти в творчеството на писателя, те трябва да го осветляват по новому, да воюват с буржоазната литературна наука, която изопачава с оглед на своите цели и разбирания същността на живота и творчеството му. Въобще първите социалистически събрани съчинения на българските писатели-класици, издадени за масовия читател, трябваше да притежават две основни качества — сериозна научна подготовка и ясна, категорична целенасоченост, проявена както в подбора и подреждането на материала, така също във встъпителната статия и коментар. Тези издания трябваше да бъдат съкрушително оръжие срещу буржоазната идеология, пуснала корени във всички области на нашата литературна наука.

Как редакторите на отделните издания се справиха с тази трудна задача? Двадесеттомното издание на Вазовите съчинения е всъщност едно юбилейно издание, направено по поръка на правителството (по случай 100-годишнината от рождението на народния писател) с ясно определена цел — „да бъде изготвено пълно събрание на Вазовите съчинения, предназначено за масовия читател“. Въпреки че изданието (по своя обем и коментар) клони повече към чисто научно, начинът, по който редакционната колегия е разрешила основните проблеми, свързани с тази отговорна задача, показва, че тя е имала и ясна, и правилна представа за неговия характер. Решенията, които е взела тя преди всичко за обхвата и подредбата на огромния мате-

риал, за встъпителните статии, показват, че е имала предвид най-напред масовия читател. Огромният материал е подреден с оглед на това да бъдат спазени всичките отделни издания и цикли, в които сам Вазов не случайно, а обмислено е групирал отделен брой стихотворения, свързани с една обща идея, с една определена цел. Произведенията, които Вазов не е включил при подготовката на своите Събрани съчинения, са отделени в специален дял. Няма друго по-подходящо разпределение от това. Ние не споделяме критиката, която В. Вълчев¹ прави на изданията специално по този въпрос, като смятаме, че подобно разпределение на материала не само не е слабост на изданието, но то е едно от най-основните му достойнства. Това, разбира се, не се отнася до онези „цикли“, в които редакторите са включили пропуснати „от недоглеждане“ стихотворения.

Встъпителните статии, които всъщност представляват студии върху отделни жанрове на Вазовото творчество, са написани от проф. Георги Цанев — „Лириката на народния поет“, проф. П. Динев — „Поемите на Вазов“ и проф. Пантелей Зарев — „Бележит майстор на повестта и разказа“. Тези студии не само правят характеристика на най-съществените произведения от Вазовото творчество, но си поставят задачата да дадат ново осветление на редица важни проблеми, свързани с него. Тези предговори завършват цялостния характер на изданието и са основно помагало за всеки изследовател на Вазовото творчество, за цяла армия от ученици и студенти.

Характерът, който имат изданията на Йордан Йовков, Пенчо П. Славейков и Елин Пелин, ги доближава-повече до едно популярно издание. Най-издържаното научно-популярно издание за масовия, културен читател е десеттомното издание на Елин Пелин. Както по отношение подбора на материала (редакторите са удвоили произведенията, включени в изданието — от пет на десет тома и въпреки това, с малки изключения, не са снижили художественото равнище на изданието), така и по отношение установяването на основния текст на произведенията (един много сложен въпрос при Елин Пелин, произведенията на когото са печатани в многобройни редакции), по напълно подходящия за целта коментар (историко-литературен, обстоен, библиографски точен, с широко познаване на всички основни факти от живота на писателя, създаден предимно за масовия читател, но полезен и за специалиста) изданието отговаря на изискванията на съвременната литературна наука и има

¹ В. Вълчев. За пълноценно критическо издание на Вазовите съчинения. Сп. „Ново време“, 1956, кн. 8.

установен профил. Адресирано до широките народни кръгове, то задоволява техните интереси и нужди.

За съжаление, най-неуяснено по своето основно предназначение е последното издание на Христо Смирненски. Четиритомното събрание на неговите съчинения е ярък пример за това как не може да отговори на своето предназначение издание, което си е поставило за изпълнение едновременно две задачи — и да замести несъществуващото още академическо издание и да задоволи нуждите на масовия читател. Защото масовите и академичните издания имат различни аудитории, различни цели и едното в никакъв случай не може да подмени другото.

В желанието си да създадат научно издание редакторите са сляминирали основния белег на масовото издание — подреждането на материала, като са приели формалистичен подход — те по хронологически ред са подредили всичко, което е написал поетът. По този начин заедно с онова поетическо наследство на Смирненски, което е златен фонд на българската литература, се нареждат неговите юношески, да не кажем детски стихотворения, хуморески, различен род пародии и песни. Възприемайки този метод, редакторите са разрушили създадените от самия писател отделни сбирки и цикли, разхвърлили са групирани в тях стихотворения по различните томовете, според първите им публикации — размесили са златото с рудата. Разпръсването на тези тематично и композиционно свързани стихотворения и подреждането им в хронологически ред пречи да се види ярко творческият облик на поета. А ние винаги трябва да имаме предвид, че да разрушим една стихосбирка, създадена от автора ѝ, да нарушим един обособен от него цикъл, значи да се откажем от дълбокото историческо обобщение, което е направил той сам, когато е свързал определен брой произведения в едно цяло. И ако такъв ред е необходим за едно строго научно, академично издание, той е недопустим, когато става дума за масово издание. Когато преглеждаме първия том и прелистим всичките тези петстотин страници, изпълнени със слаби стихотворения, неволно си спомняме думите на Белински, казани по повод първото пълно издание на Криловите съчинения: „Напразно басните са отпечатани във втория том, а не в първия и още по-напразно те са предшествувани от други лирически опити, които би трябвало (ако е необходимо) да бъдат поместени след басните като приложение. Защото, все пак, басните са главното между съчиненията на Крилов и ако тях ги нямаше, не беше нужно да се издава всичко останало.“ Не трябва да се забравя тази

толкова вярна мисъл на Белински! Можем да не се съмняваме, че сам Смирненски никога не би включил именно тези стихотворения в своите съчинения, предназначени за масовия читател, и още повече — никога не би ги поставил пред зрелите си творби.

Постиженията и слабостите на трите издания по-нататък се обуславят от това до колко те са успели да утвърдят своя профил, за да се получи едно научно издържано, масово издание. Ценно качество и на трите е тяхната пълнота — качество, с което могат да се похвалят съвсем малко издания досега. Привлеченият нов материал, богатството на съдържанието им, разкрива пред читателя неподозирани черти от живота, идеологията и творчеството на писателя. В изданието на Иван Вазов са събрани редица стихотворения, обнародвани от поета в различни периодични издания, невключени досега в неговите събрани произведения, открити са и обнародвани неизвестни негови стихотворения, събрани са публицистичните му статии, цял том с писма. В изданието на Елин Пелин са включени за пръв път неизвестни разкази, загубени в периодическия печат, подписани с инициали или въобще неподписани Елин Пелинови произведения, детски стихотворения, много писма и ценни изказвания. В изданието на Христо Смирненски са обнародвани почти всички стихотворения на поета с различните им редакции. Открити са неизвестни стихотворения, фейлетони, писма. Това са сериозни постижения, резултат на няколкогодишна научно-изследователска дейност, извършена в Института за българска литература.

Разбира се, и в това отношение има още да се желае. Например дори в изданието на Елин Пелин, където мярката е спазена най-много, редакторите са се увлекли. Те са включили редица недостатъчно художествени произведения. Обнародвали са дори такива, за които имат преки указания от писателя, че не ги цени, че съжалява за дето ги е отпечатал. Защо е трябвало да бъдат обнародвани произведенията, събрани в книжката „От прозореца“, която сам Елин Пелин така преценява: „Книжката ми „От прозореца“, която тъй глупаво захванах, и която излезе недовършена по простата причина, че късно разбрах глупостта си (бяха отпечатани вече 3—4 коли), когато аз се сетих да моля издателя да не я издава и бях готов да поема сторените вече разноски на моя глава. Той не ме послуша и издаде една саката книжка, която ще ме компрометира страшно.“¹ Защо трябваше и ние да не се вслушаме в желанието на писателя и да издадем тези

¹ Кръстьо Генов. Елин Пелин. Живот и творчество, стр. 213—214.

„сакати“ негови произведения за масовия читател? Каква нужда има той от тях?

На второ място стои въпросът какъв е основният текст на произведенията, включени в разглежданите издания. Най-добре е изпълнена тази задача в изданието на Христо Смирненски. Резултат на сериозна научно-изследователска работа, извършвана в продължение на редица години, както за събиране произведенията и ръкописите на поета, така и за установяването на техния основен текст, изданието може да задоволи изискванията на масовия читател и на специалиста. Текстът на неговите произведения може да служи за основа на всички останали популярни издания. Същото може да се каже и за текста на Елин Пелиновите произведения, включени в десеттомното издание с изключение на неговите класически разкази. При установяване на техния основен текст, както изглежда, не е бил застъпен колективният метод (въпреки че задачата е изключително трудна), тъй като в една рецензия¹ за изданието Кръстьо Генов сам признава, че не споделя някои редакции на разказите, възприети от Тодор Боров. За пример той сочи началото на разказа „Косачи“, претърпял множество издания и най-различни извращения на текста; също една много характерна реплика в разказа „Андрешко“ — „Ах, защо аз не съм цар, та два дена само да управлявам така, както си знам! Ангели, ангели небесни ще ви направя, ама — на. . .“ променена по-късно от самия автор, вероятно „със стиснати зъби“ под влияние на „приятели“ така: „Ах, защо нямам повечко власт! Ангели ще ви направя“.

Ясно е, че още много ще трябва да се работи за очистване текста на Елин Пелиновите разкази, да се проучат основно и сверят всички техни редакции и колективно да се реши въпросът за окончателния им вид.

Голяма грижа и много труд струва установяването на стабилен, автентичен текст на Вазовите съчинения. Тъй като от произведенията на Иван Вазов има запазени съвсем малко ръкописи, редакторите е трябвало да работят с различните издания на съчиненията. Те са възприели за основа текста на изданието, подготвено от самия писател, като са го сверили с първите публикации на съчиненията. Това е и най-правилният подход. Въпреки това обаче, са допуснати и редица грешки особено по отношение на ортографията. Правописът на някои думи се мени във всеки том, липсва единство в предаване езика на поета.² В това отношение и останалите издания не са безпогрешни.

¹ Вж. Кр. Генов, Елин Пелин десет тома „Литературен фронт“, 1958.

Какъв е коментарът на разглежданите издания? Отговаря ли той на изискванията, поставени пред тях? Разбира се, несравнимо трудна е задачата да се изготви коментар към Вазовите съчинения. Въпреки това, коментарът към Вазовото издание отговаря повече на изискванията за едно строго научно издание. Той обаче недостатъчно подпомага масовия читател в разбиране на Вазовия текст, не воюва за изясняване на „новия“ Иван Вазов, за осветляване на неговия „жесток век“. Коментарът към съчиненията на Христо Смирненски задоволява повече нуждите на едно масово издание, но е недостатъчно обяснителен, историко-литературен.

★

Такива са в най-общи черти постиженията и слабостите при издаването на нашето класическо литературно наследство в продължение на първите петнадесет години от народната власт. Както във всички области на нашия културен живот, така и тук е направено много. Постиганията ни се дължат, преди всичко, на новото отношение, което има държавата към въпросите на народното образование и наука, те са резултат на новите методи, прилагани в работата, на високата квалификация и свобода, с която днес работят нашите научно-изследователски кадри, нашите издателства.

Къде се крият причините за изтъкнатите слабости? Преди всичко в недостатъчно последователното прилагане на колективния метод, в липсата на твърдо установени текстологически принципи, в неправилната организация. Въпреки че за най-сериозните издания отговарят редакционни колегии, оставаме с впечатление, че редакторите са работили „всеки за себе си“ (Елин Пелин, Иван Вазов). Докато редакторите на Елин Пелиновото издание сами са извършили и работата на съставители и подготвители на коментара (което е и основната гаранция за успеха на изданието), редакторите на Иван Вазовите съчинения и особено на Смирненски не са проявили интерес към съставителската работа. А тя, между другото, е сложна работа, поставя разрешението на стотици трудни въпроси, изисква много време. Подготовката на текста за печат е един от най-неблагодарните процеси в литературоведческата работа. Тази работа е поверена на отделни съставители (за щастие в тези издания те са квалифицирани научни работници). Редакторите, които обикновено са хора заети с по-отговорни и неотложни задачи, често изпълняват задълженията си като членове на редколегията „по съвместителство“, не рабо-

² Вж. рецензиите на В. Вълчев в сп. „Ново време“, кн. 8, 1956 г. и на Г. Димов, Важна стъпка към опознаване и изучаване на литературното ни наследство, сп. „Литературна мисъл“, кн. 1, 1957 г.

тят колективно със съставителите. Множество текстологически въпроси у нас въобще не се решават или се решават неправилно, защото тяхното внимание е обърнато преди всичко към встъпителна статия, отчасти към коментара (който при изданието на Смирненски е подготвен изцяло от съставителите). По този начин колективната отговорност за предприетата работа не може да се осъществи. А успехът на едно научно издание зависи преди всичко от правилната, обмислена организация на цялата текстологическа работа.

Друг наш недостатък е неуточнената разграниченост между отделните издания, недостатъчното изясняване профила на изданията и тяхното основно предназначение. В резултат се получава така, че от една страна, не достигат масово-популярни издания, а от друга, създаваме „хибридни“ издания, които едновременно си поставят и научно-изследователски и популяризаторски задачи, а не са в състояние да осъществят нито едното, нито другото. И това става, след като в СССР още преди седем години този вид издания предизвикаха цяла дискусия в печата и бяха отречени. Изглежда, че и тук остава в сила правилото че докато сам не се опариш, не можеш да се поучиш.

Петнадесет години след народнодемократичната революция нямаме нито едно академично издание! Колко голямо е учудването на нашите гости от СССР и други страни, когато разберат, че у нас има още редица неиздадени произведения от най-големите български писатели, че у нас все още чакат своя издател ръкописи на Вапцаров, стихотворения на Пенчо Славейков, драми на Добри Войников, стихотворения на Гео Милев, повести на Любен Каравелов, писма на Васил Друмев.

Съществува и продължава да бъде поддържано едно пренебрежително отношение към онези научни работници „книжни цлъхове“, които се ровят в праха на архивите. Те се губят в дребнавите въпроси на текстологията и фактологията, защото крилата им са слаби и не могат да ги изведат по-високо, — там където се решават капиталните въпроси. А между другото, този вид труд е съвсем необходим, задължителен именно за достигане онези върхове на литературоведението, където се раждат новите проблеми и се предвижда напред съвременното литературоведение. Без да говорим повече по този въпрос, ще приведем само един пример — Корней Чуковски, известният съветски литературовед работи над архива на Некрасов цели 34 години не защото беше безсилен изследовател (той е общопризнат именно като един от най-талантливите съветски литературоведи), а защото имаше правилно отношение към този вид научно-изследователска

работа. А работата на текстолога е интересна. Понякога едно заглавие, прочетено по нов начин, внася огромна промяна в привичния, отдавна установен текст. Каква радост изпитахме например, когато разчетохме, че заглавието на прочутото Славейково стихотворение „Към царя и Русия“ беше всъщност „Вярата и надеждите на българите към Русия“ — как това заглавие променяше смисъла на цялото стихотворение! И ако такова значение има в текстологията едно заглавие, една дума дори, то можем да си представим какво вълнуващо събитие е находката на по-цялостен текст като например недовършени автобиографически бележки на П. Р. Славейков, пътеписи на Вапцаров, писма на Христо Ботев! Наистина не съществува поупорита, изискваща необикновено търпение работа, от тази да проучваш ръкописното наследство на даден писател, но като че ли не съществува и друга работа, която така богато да награждава с радостния трепет на откритието. На преклонна възраст вече акад. Михаил Димитров все още търси тетрадката със стихотворения, която Христо Ботев изпратил на П. Р. Славейков. На всеки млад, едва що начеващ научен работник той казва — „търси, може би като се занимаваш с архива на Славейков ще попаднеш някъде на Ботевата тетрадка!“ И някои от тях се питат — „Нима не знае акад. Михаил Димитров, че тази тетрадка отдавна е изгоряла в пожара на Стара Загора?“ Знае, разбира се, но той не е видял това с очите си, не вярва, не иска да повярва.

Недооценяването на тези проблеми води до недопустимо вече пренебрежение към текстологическата работа, към подготовката на специалисти-текстолози. Къде другаде, ако не в Института за българска литература трябва да има правилно отношение към този въпрос? Къде другаде, ако не там трябва да бъдат подготвени текстолози, на които да поверим нашето литературно наследство? От ден на ден, колкото повече се увеличава броя на изданията на българските писатели, по-ясно се чувства нуждата от тясна връзка между Института за българска литература и Съюза на българските писатели. Крайно време е нашите издателства да приключат с частническата практика да извършват подготовката на изданията със „свои“ сили. Не трябва повече нашите класици да бъдат издавани „според възможностите“. Необходимо е да се организира последователно, действително колективна работа на специалисти текстолози и литературоведи, изключваща всяка проява на лекомислено-дилетантско отношение към популяризирането на нашето класическо наследство. Съюзът на българските писатели съвместно с Института за българска литература трябва

ва да изготви общ перспективен план, преди всичко за типа на предстоящите издания — академически, научно-популярни и популярни, а след това и специални указания за текстологическата работа. И не само това. Писателският съюз има нужда от сътрудничество с Института за езикознание, защото освен разрешаването на текстологическите въпроси пред всяко издание стои и задачата за нормализуването на авторския език съобразно с правилата на съвременния правопис. Това се прави постоянно, но въз основа на твърде съмнителни принципи, прави се плахо, непоследователно и главно не научно. Нека един от редакторите на изброените съчинения да каже бил ли е уверен напълно, когато е работил по „превеждане текста на писателя на съвременен правопис“? Не се ли е съмнявал постоянно в работата си, придържал ли се е последователно и навсякъде в приетите промени? И това се отнася за най-компетентните от нашите редактори — да не говорим за останалите.

В резултат на всичко това у нас по отношение на някои издания се достигна до там, че класическите произведения на художествената литература, които трябва да бъдат образци за хиляди ученици, не укрепват грамотността, а даже я объркват. Масовият български читател, българските

ученици срещат в редица издания на класиците правопис, който не се покрива с днешните граматически правила. Коректорите не смеят да поправят грешките, за да не сбъркат, а съставителите не са в състояние да поставят граница между езиковите и правописни промени. Не е изяснен и въпросът необходимо ли е да се привежда към единство транскрипцията на една дума от даден автор по различни начини (на една страница по три начина) или трябва робко, фотографически тя да бъде възпроизведена така, както той я е писал. Тези въпроси не могат да бъдат решени по усмотрението на един или друг редактор. Те имат държавно значение и затова дълг на Института за български език при БАН е да изработи една инструкция, която да се ползува от всички издателства.

Непълноценни ще бъдат редица наши постижения, ако Институтът за българска литература не се обърне с лице към този жив и напълно актуален въпрос, ако не увеличи кадрите, които се занимават с издаването на класиците, ако не се погрижи за тяхната специална подготовка.

В противен случай, въпреки всички успехи, нашето издателско дело ще продължава да бъде хромо. Не ще постигнем желаните резултати.

СОНЯ БАЕВА

Редакционен комитет:

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

АТАНАС НАТЕВ, ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ЦАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ,
ПЕТЪР ДИНЕКОВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов